Ioannis S. Romanidis

DOGMATICA PATRISTICĂ ORTODOXĂ

O expunere concisă

Traducere din greacă și engleză de
DRAGOȘ DÂSCĂ

Ediție îngrijită de
protos. lector dr. VASILE BÎRZU

Ediția a II-a revizuită

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași

ECCLESIAST
Sibiu

2026

Prefața editorului american

Această carte conține traducerea din greacă a manuscrisului tipărit al primelor „Fișe pentru cursul de Dogmatică" (1972) aparținând regretatului părinte Ioannis Savas Romanidis, manuscris pe care l-am tradus și distribuit studenților mei de la cursul de Dogmatică ținut la Institutul Teologic Grec-Ortodox „Holy Cross". Când părintele Ioannis a venit, în mai 1999, la „Holy Cross" pentru a primi titlul de Doctor Onorific (vezi *Greek Orthodox Theological Review* vol. 44, 1999, 821 ș.u), am promis să public textul sub formă de carte, pentru ca preoții și mirenii interesați, nu doar studenții, să îl poată folosi ca pe o introducere la operele dogmatice ale părintelui Romanidis. Avantajul acestui concis și prim compendiu de Dogmatică conține majoritatea coordonatelor de bază ale gândirii acestuia, care au fost, mai târziu, aprofundate, limpezite și, într-o mică măsură, modificate, rămânând aproape neschimbate de-a lungul carierei sale profesorale. Cred, de asemenea, că acest text va veni în ajutorul cercetătorilor care doresc să redescopere coeziunea internă a gândirii lui Romanidis, care nu fost încă aprofundată pe deplin.

Deși nu mai țin cursuri de Dogmatică, sunt bucuros să public manualul introductiv de față ca pe un mic tribut închinat amintirii celui mai original și tradiționalist teolog ortodox grec din diaspora ortodoxă contemporană și din cadrul Facultății la care predau astăzi. Părintele Romanidis a fost un teolog care și-a lăsat amprenta asupra multor teologi contemporani prin scrierile sale de pionierat. Am avut privilegiul de a-l cunoaște și de a lucra împreună cu el în contextul dialogului ecumenic contemporan dintre Ortodoxia Răsăriteană și Bisericile tradiției apusene. Cu timpul, am ajuns să apreciez perspicacitatea, coerența și originalitatea gândirii sale și să mă bucur de prietenia lui.

Părintele Romanidis a scris (în greacă) o lucrare de dogmatică mai mare, dar structurată diferit, publicată în 1973 (cea de-a patra

ediție a fost tipărită în 1999)[*], și multe alte importante monografii și eseuri care au ca subiect această ramură a teologiei. O mare parte dintre aceste lucrări au fost scrise în engleză, în timp ce altele, în greacă, au fost recent traduse în alte limbi. Nădejdea mea este că opera de față va fi o adăugire binevenită la această colecție și va servi ca o clarificare suplimentară a cugetului autorului despre credința predată sfinților. Acest scurt compendiu de dogmatică patristică ortodoxă reprezintă, în opinia mea, o introducere succintă, coerentă, și inteligentă în moștenirea teologică remarcabilă a lui Ioannis Romanidis.

Am alcătuit o „Introducere" care cuprinde o scurtă schiță biografică a părintelui Romanidis și câteva comentarii laudative la adresa gândirii sale. Intenția mea inițială era să fac câteva note la cele mai importante remarci ale autorului, de vreme ce el nu folosește note de subsol, dar nu am ales această soluție fiindcă excelentul studiu al lui Andrew Sopko[**], pe care Romanidis l-a aprobat întru totul, a îndeplinit parțial această sarcină. Trebuie să menționez și faptul că sublinierile în italice din Partea a IV-a, despre Ecleziologie, sunt ale mele. Fiindcă textul original al ultimei părți era disproporționat de lung, a trebuit să fie împărțit în subcapitole pentru a fi mai bine înțeles. Probabil că aceste texte sunt cea mai originală parte a întregii lucrări, fiindcă reliefează câteva dintre cele mai pertinente aspecte și preocupări ale *Dogmaticii* părintelui Romanidis, reprezentând cea mai remarcabilă contribuție a sa.

Cea de-a doua și a treia aflare a
Cinstitului Cap al Sfântului Ioan
Înaintemergătorul și Botezătorul Domnului,
Boston, 24 februarie, 2004

Pr. George Dion Dragas

[*] Pentru traducerea în limba română: Protopresbyter univ. dr. Ioannis Romanides, *Teologia patristică*, trad. pr. dr. Gabriel Mândrilă (București: Editura Metafraze, 2012). [n.tr.]

[**] A fost publicată în 1998: Andrew J. Sopko, *The Theology of John Romanides: Prophet of Roman Orthodoxy*, Synaxis Press, Dewdney B.C., Canada 1998. Pentru traducerea în limba română: Andrew Sopko, *Profetul ortodoxiei romeice: teologia Părintelui Ioannis Romanides*, trad. Paul Cenușe, st. introd. Grigore Dinu Moș (Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2015). [n.tr.]

Πίναξ Περιεχομένων

Προλογος του Μητροπολιτου Βοστωνης κ. Μεθοδιου

Προλογος του Εκδοτου

Εισαγωγη: Πρωτοπρεσβυτερος Ιωαννης Σ. Ρωμανιδης

Μερος Πρωτον: Θεος και Κοσμος
1. Σχέσις Θεοῦ καὶ Κόσμου
2. Διάκρισις «Κτιστοῦ» καὶ «Ἀκτίστου»: Πῶς καὶ ἀπὸ ποῦ γνωρίζομεν ταῦτα
3. Διάκρισις Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ
4. Γενικὴ Εἰκὼν περὶ τῆς τοῦ Κόσμου Διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας

Μερος Δευτερον: Η Αγια Τριας
1. Γνωστικοί
2. Μοναρχιανισμός
3. Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς — Λουκιανός: Πρόδρομοι τοῦ Ἀρείου
4. Ἀρειανισμός
5. Ὀρθόδοξος Ἀντιαρειανὴ Διδασκαλία
6. Διδασκαλία περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
7. Ἡ περὶ *Filioque* Διδασκαλία τῶν Φραγκολατίνων
8. Πολιτικοὶ Λόγοι Ἐπικρατήσεως τοῦ *Filioque*

Μερος Τριτον: Χριστολογια
1. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Χριστολογίαν
2. Πρόδρομοι τῶν Χριστολογικῶν Αἱρέσεων καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Διδασκαλία
3. Ὁ Νεστοριανισμός καὶ ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (431/3)
4. Ἡ Ληστρικὴ Καλομένη Σύνοδος τοῦ 449

Cuprins

BINECUVÂNTARE 5

PREFAȚA EDITORULUI AMERICAN 6

INTRODUCERE: PĂRINTELE IOANNIS S. ROMANIDIS 13

PARTEA ÎNTÂI. DUMNEZEU ȘI LUMEA 21
1. Relația lui Dumnezeu cu lumea 21
2. Distincția dintre „creat" și „necreat": cum și de unde le cunoaștem pe acestea 23
3. Distincția dintre fire și energie în Dumnezeu 23
4. O expunere generală a dogmei Bisericii despre lume 27

PARTEA A DOUA. SFÂNTA TREIME 31
1. Gnosticii 31
2. Monarhianismul 33
3. Pavel al Samosatei și Lucian: înaintemergătorii lui Arie 35
4. Arianismul 37
5. Învățătura ortodoxă antiariană 39
6. Învățătura despre Duhul Sfânt 43
7. Învățătura franco-latinilor despre *Filioque* 49
8. Motivele politice pentru impunerea lui *Filioque* 61

PARTEA A TREIA. HRISTOLOGIA 65
1. Introducere în hristologie .....
2. Precursorii ereziilor hristologice și învățătura ortodoxă 67
3. Nestorianismul și Sinodul al III-lea Ecumenic (431/3) 71
4. Așa-zisul „Sinod tâlhăresc" din 449 77

5. Ἡ Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (451)
6. Ἡ Ε΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (553)
7. Ἡ ΣΤ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (680/1)

Μερος Τεταρτον: Περι Εκκλησιας

Α) Ἡ Ἐκκλησία Γενικῶς

Β) Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας
1. Ἡ Παρακαταθήκη τῆς Πίστεως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις
2. Δέκται, Φύλακες καὶ Μεταδόται τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως
3. Ἡ Παρακαταθήκη τῆς Πίστεως καὶ ἡ Ἁγία Γραφή
4. Ἡ Παρακαταθήκη τῆς Πίστεως, ἡ Δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ Φίλοι τοῦ Θεού
5. Ἡ Δόξα τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Κόλασις
6. Ἡ Κόλασις εἰς τὴν Δυτικὴν Αὐγουστίνειον Παράδοσιν

Γ) Περὶ Τελειώσεως
1. Ἡ Τελείωσις καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὴν Βίβλον καὶ τοὺς Πατέρας
2. Τὸ Μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ Παρρησία καὶ Μεσιτεία τῶν Ἁγίων
3. Τὰ Στάδια τῆς Τελειώσεως καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Σταυροῦ
4. Ἡ Γνῶσις τῶν Θεουμένων
5. Διάκρισις μεταξὺ Ἀμέσου καὶ Ἐμμέσου Γνώσεως τοῦ Θεοῦ
6. Ἡ Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ καὶ ἡ Παρουσία τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ Μυστήρια

Δ) Περὶ Ἐσχάτων (Ἐσχατολογία)
1. Πρώτη Ἀνάστασις, Δευτέρα Ἀνάστασις καὶ Μερικὴ Κρίσις
2. Ἡ Φραγκολατινικὴ καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Πατερικὴ Ἄποψις περὶ τῶν Ἐσχάτων

Ρωμανίδειος Βιβλιογραφία
Εὑρετήριον

5. Sinodul al IV-lea Ecumenic (451) 77
6. Sinodul al V-lea Ecumenic (553) 81
7. Sinodul al VI-lea Ecumenic (680/1) 87

PARTEA A PATRA. ECLEZIOLOGIA 95
A) Biserica – perspectivă generală 95

B) Sfânta Tradiție a Bisericii 99
1. Tezaurul de credință și Sfânta Tradiție 99
2. Primitorii, păzitorii și transmițătorii Sfintei Tradiții 103
3. Tezaurul de credință și Sfânta Scriptură 107
4. Tezaurul de credință, slava lui Dumnezeu și prietenii lui Dumnezeu 113
5. Slava lui Dumnezeu, iubirea lui Dumnezeu și chinurile iadului 115
6. Chinurile iadului în tradiția apuseană augustiniană 119

C) Despre desăvârșire
1. Desăvârșirea și Taina Crucii în Biblie și Sfinții Părinți 121
2. Taina Crucii și îndrăzneala și mijlocirea Sfinților 125
3. Etapele desăvârșirii și Taina Crucii 127
4. Cunoașterea celor îndumnezeiți 131
5. Deosebirea dintre cunoașterea directă și indirectă a lui Dumnezeu 135
6. Succesiunea apostolică și prezența lui Hristos în Taine 139

D) Despre Eshaton (Eshatologia) 141
1. Prima înviere, a doua înviere și judecata parțială 141
2. Concepțiile franco-latine și cele patristice-ortodoxe despre sfârșitul lumii 143

Bibliografia părintelui Ioannis Romanidis 146
Indici generali 155
Despre editorul american 159

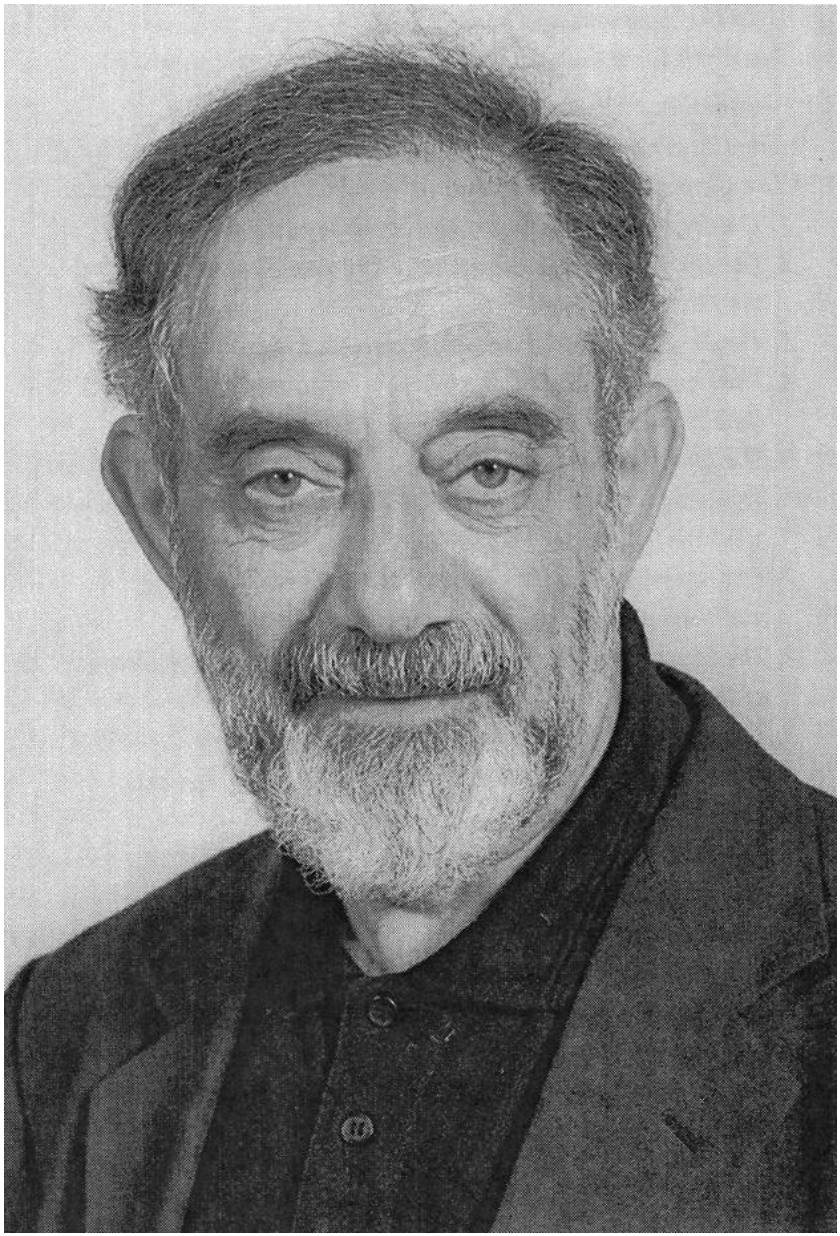

INTRODUCERE
Părintele Ioannis Sava Romanidis
(1927-2001)

„Ce este un roman capadocian?" m-a întrebat odată un ierarh episcopalian american în timpul unei ședințe organizate în cadrul dialogului teologic internațional dintre ortodocși și anglicani. Și a adăugat: „Acesta este răspunsul pe care părintele Romanidis mi l-a dat atunci când l-am întrebat despre locul său de naștere. Apoi mi-a spus să vorbesc cu dumneavoastră ca să mă lămuriți".

Părintele Romanidis s-a născut în Pireu, Grecia, pe data de 2 martie 1927, din părinți greci originari din Arabbessos (Capadocia, Turcia), care veniseră în Grecia ca refugiați în urma exterminării etnice din timpul catastrofei umanitare din 1922 din Asia Mică. Curând după aceasta, părinții săi au emigrat în America (15 mai 1927). Părintele Ioannis a fost crescut și a parcurs primii ani de școală în Manhattan, New York. Se autocaracteriza „roman" (lit. Ρωμηός) nu doar fiindcă numele său, Romanidis, înseamnă „fiu al romanilor", ci, deoarece, așa cum se știe, turcii îi numeau pe grecii din Asia Mică „romani". Aceasta este adevărat mai ales despre grecii din Constantinopol, fiindcă, până în 1453, numele Imperiului grec al Bizanțului era „Imperiul Roman" [o identitate instituțională pe care Patriarhia din Constantinopol a păstrat-o și sub stăpânirea otomană]. Cartea mult apreciată a părintelui Romanidis, *Ρωμηοσύνη* (*Romanitate*, 1975), explică aceasta și, într-adevăr, oferă o pledoarie în favoarea folosirii în prezent a numelui de „roman" ca nume oficial al grecilor, așa cum apare în folclorul grec medieval și modern! Inutil să mai spun că termenul „romano-catolic", folosit în ziua de astăzi pentru Biserica

Latină Apuseană este, în concepția părintelui Romanidis, un furt și o însușire nedreaptă săvârșită de franci și de germani atunci când aceștia au cucerit partea de apus a Imperiului Roman și au despărțit-o de cea răsăriteană; Imperiul își avea capitala la Constantinopol. De fapt, numele „creștin roman" este folosit de turci și arabi pentru a-i denumi pe creștinii răsăriteni (greci) ortodocși.

Maturizându-se în comunitatea greacă (*Homogeneia*) din America și simțind chemarea pentru preoție, părintele Ioannis a urmat studii teologice la Institutul Teologic Grec-Ortodox „Holy Cross" din Brookline, Massachusetts. A fost printre primii care au absolvit această instituție (1949), după care s-a mutat din Pomfret, Connecticut, la Brookline. În 1999, în același an în care a primit distincția de Doctor în Teologie (D.D. *honoris causa*), a sărbătorit și cea de-a cincizecea aniversare a absolvirii studiilor universitare.

Dorind să studieze teologia la un nivel înalt, părintele Ioannis a urmat cursuri la Universitatea Yale. În acea perioadă a fost hirotonit în preoție (1951) și a slujit la Biserica greacă „Sfânta Treime" din Waterbury, Connecticut, din 1951 până în 1954. În 1954, a slujit pentru scurtă vreme la Catedrala „Sfânta Treime" în New York, înainte să se transfere la Institutul „Saint-Serge" din Paris (aflat sub jurisdicția Patriarhiei ecumenice) pentru a-și completa studiile. Apoi, a plecat la Universitatea din Atena unde, în 1957, și-a luat doctoratul în teologie. Disertația sa a fost de-a dreptul revoluționară, ținând cont de faptul că reașeza pe alte temelii teoria păcatului strămoșesc. Lucrarea sa nu a fost receptată favorabil de la început. Însă, după tipărire, avea să lase o amprentă de neșters asupra gândirii ortodoxe care i-a urmat, după cum explică pr. Gheorghios Metallinos de la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Atena, în cartea sa recentă, *Protoprezbiterul Ioannis S. Romanidis* (Atena, 2003).

După ce și-a luat doctoratul, părintele Romanidis a fost numit profesor la Institutul Teologic Grec-Ortodox „Holy Cross" (1958) și editor la prestigioasa revistă *Greek Orthodox Theological Review*. A demisionat din acest post în 1965, iar în 1968 a fost numit Profesor la Facultatea de Teologie din cadrul Universității „Aristotel" din Salonic, unde a și primit titularizarea în 1970. După aceasta, a început să-și articuleze și să-și expună teologia ortodoxă despre *Ρωμηοσύνη* acasă și peste granițe, în calitate de delegat al Bisericii Greciei în diferite dialoguri teologice ecumenice bilaterale și multilaterale. A continuat

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Θεὸς καὶ Κόσμος

1 Σχεσις Θεου και Κοσμου. Διὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὴν Πατερικὴν μέθοδον προσεγγίσεως εἰς τὸ Τριαδολογικὸν καὶ τὸ Χριστολογικὸν δόγμα, θὰ πρέπῃ νὰ ἐξετάσῃ τὴν μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου ὑφισταμένην σχέσιν κατὰ τοὺς Προφήτας, Ἀποστόλους καὶ Ἁγίους. Κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἀντίληψιν ὁ κόσμος εἶναι ἀντιγραφὴ τῶν ἀμεταβλήτων ἀρχετύπων ἰδεῶν. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην υἱοθέτησε καὶ ὁ Ἱ. Αὐγουστῖνος, ὡς καὶ ὅλοι οἱ εἰς αὐτὸν στηριχθέντες Φραγκολατῖνοι Θεολόγοι. Εἶχε δὲ σοβαρὰς ἐπιπτώσεις εἰς τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία καὶ συνεχῶς ἀπεμαρκύνετο ἀπὸ τὴν βιβλικὴν καὶ πατερικὴν γραμμὴν καὶ σκέψιν. Σήμερον μὲ τὰς νέας φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις κλονίζονται ἐκ βάθρων αἱ θεωρίαι αὐταὶ καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἐμφάνισιν τόσον τῆς Δαρβινείου θεωρίας περὶ «ἐξελίξεως» ὅσον καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς καὶ θετικιστικῆς φιλοσοφίας, ἡ Δύσις εὑρίσκεται πρὸ μεγάλων ἀναστατώσεων.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεολογοῦντες ἢ στηριζόμενοι μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὡς Παράδοσιν, ἐξέφρασαν ἐντελῶς διαφορετικὴν περὶ σχέσεως Θεοῦ καὶ κόσμου διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ α') τὴν διαφορὰν «κτιστοῦ» καὶ «ἀκτίστου,» β') τὴν διάκρισιν «οὐσίας» καὶ «ἐνεργείας» ἐν τῷ Θεῷ καὶ γ') τὴν περὶ κόσμου διδασκαλίαν τῶν Πατέρων.[1]

[1] Πολὺ περισσότερα περὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν εὑρίσκονται εἰς τὰ κεφάλαια Α' καὶ Β' τοῦ βιβλίου μου περὶ «*Προπατορικοῦ ἁμαρτήματος*».

PARTEA ÎNTÂI

Dumnezeu și lumea

1. Relația lui Dumnezeu cu lumea

Pentru a înțelege metoda patristică de abordare a dogmei triadologice și hristologice, trebuie să fie analizată relația care există între Dumnezeu și lume, conform Prorocilor, Apostolilor și Sfinților. În concepția platonismului, lumea este o copie a ideilor-arhetipuri neschimbătoare. Această perspectivă a fost adoptată de Fericitul Augustin și de toți teologii franco-latini care s-au folosit de scrierile lui. Acest fapt a avut consecințe grave asupra formării întregii teologii romano-catolice, care s-a distanțat continuu de linia și gândirea biblică și patristică.

Astăzi, datorită noilor perspective filosofice, aceste teorii sunt zdruncinate din temeliile lor, mai ales odată cu apariția teoriei darwiniene a „evoluției", precum și a filosofiei existențialiste și pozitiviste, Apusul se află în fața unor mari prefaceri.

Părinții Bisericii, teologhisind sau înrădăcinându-se doar în Sfânta Scriptură ca Tradiție, au formulat o învățătură cu totul diferită despre relația lui Dumnezeu cu lumea, care poate fi înțeleasă dacă se ia aminte la:

a) deosebirea dintre „creat" și „necreat";

b) deosebirea dintre „ființă" (οὐσία) și „lucrare" (ἐνέργεια) în Dumnezeu;

c) învățătura Părinților referitoare la lume[1].

[1] Mai mult despre aceste teme în capitolele cărții mele *The Ancestral Sin*. [În limba română: Părintele profesor Ioannis Romanidis, *Păcatul strămoșesc*, trad. pr. dr. Gabriel Mândrilă (București: Editura Metafraze/Editura Sophia, 2017); n.tr.]

2 Διακρισις «Κτιστου» καὶ «Ακτιστου», Πως και απο Που Γνωριζομεν Ταυτα. Μεταξὺ «κτιστοῦ» καὶ «ἀκτίστου» ὑφίσταται διαφορά. Τὸ «κτιστὸν» ἀποδίδεται εἰς τὰ δημιουργήματα, τὸ δὲ «ἄκτιστον» εἰς τὸν Θεόν. Τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἔκαμνον ὄχι μόνον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ αἱρετικοὶ ὡς ὁ Ἄρειος, κ.τ.λ. Εἶναι δὲ αὕτη βασικὴ διότι ὁ ἄνθρωπος ὡς κτίσμα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὸν κτίσαντα, ἤτοι τὸν Θεὸν ὁ ὁποῖος εἶναι «ἄκτιστος». Τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν διὰ μέσου τοῦ κτιστοῦ νοός του περιπίπτει εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἡ διάκρισις ὅμως αὐτὴ δημιουργεῖ τὸ ἐρώτημα. Τότε πῶς γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν; Τὴν ἀπάντησιν ἐν προκειμένῳ θὰ δώσῃ ἡ ἐν τῷ Θεῷ διάκρισις μεταξὺ «οὐσίας» καὶ «ἐνεργείας».

3 Διακρισις Ουσιας και Ενεργειας εν τω Θεω. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀμέθεκτος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Οἱ Πατέρες ἀκολουθοῦντες τοὺς Προφήτας γνωρίζουν τὰ «*περὶ τὴν οὐσίαν*» καὶ οὐχὶ τὴν οὐσίαν. Ἡ διάκρισις δὲ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ εἶναι διάκρισις οὐχὶ φιλοσοφικὴ ἀλλὰ ἀποκαλυπτικὴ καὶ ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν παράδυσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς Πατερικῆς παραδόσεως. Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς παρατηρεῖ ὅτι ὁ Βαρλαὰμ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε παραδεχθῇ τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἀφοῦ ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἄρειος τὴν ἐδέχετο. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν μόνον οἱ Εὐνομιανοὶ δὲν ἐδέχοντο τὴν διάκρισιν. Εἰς τὴν Φραγκολατινικὴν Θεολογίαν δὲν ὑπάρχει ἡ διάκρισις αὐτή. Ὁ ἴδιος ὁ Ἱ. Αὐγουστῖνος φαίνεται ὅτι δὲν δέχεται ταύτην. Ὁμιλῶν δὲ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κάμνει σαφῆ σύγχυσιν μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ. Ἡ ταύτισις αὕτη οὐσίας καὶ ἐνεργείας εἰς τὴν Δύσιν, ὡδήγησεν τοὺς ἐνταῦθα θεολόγους νὰ διατυπώσουν τὴν σκέψιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «*καθαρὰ ἐνέργεια*». Ἡ διατύπωσις τῆς ἀνωτέρω σκέψεως ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλας φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις τοῦ Αὐγουστίνου ὡς εἶναι ἡ πίστις του περὶ γνώσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διάκρισις ὅμως οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἀριστοτελικοὶ φιλόσοφοι τῆς Ἀντιοχείας ἐναντίον τῆς κατὰ τοὺς χριστιανοὺς ἀντιλήψεως περὶ «τελειότητος» τοῦ Θεοῦ ἔλεγον τὰ ἑξῆς